

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

BISKUP MICHAŁ KLEPACZ JAKO CZŁONEK EPISKOPATU POLSKI CZĘŚĆ I. WPROWADZENIE BIOGRAFICZNO-PROBLEMOWE

Słowa kluczowe: biskup Michał Klepacz, archidiecezja wileńska, diecezja łódzka, Konferencja Episkopatu Polski, Prymas Polski

1. Wstęp. 2. Zarys pracy duszpasterskiej, działalności naukowej i społecznej Michała Klepacza do objęcia rządów w diecezji łódzkiej w 1947 r. 3. Zarys posługi biskupiej Michała Klepacza w diecezji łódzkiej w latach 1947–1967. 4. Zmiany struktur Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w okresie posługi biskupiej Michała Klepacza. 5. Podsumowanie

1. WSTĘP

10 grudnia 2020 r. upłynęła 100. rocznica ogłoszenia przez Benedykta XV Bulli *Christi Domini*. Mocą papieskiej decyzji sprzed wieku ustanawiano diecezję łódzką, która w 1992 r. podniesiona została do rangi archidiecezji¹. Wielki jubileusz i czas świętowania w naturalny sposób zamyka 75. rocznica prekonizowania na stolicę biskupią w Łodzi jej trzeciego ordynariusza biskupa Michała Klepacza. Wydarzenie to wspominać będziemy 20 grudnia 2021 r.

Biskup Michał Klepacz, na przestrzeni stu lat istnienia Kościoła łódzkiego, bezsprzecznie odegrał wyjątkową rolę. Zadecydował o tym nie tylko fakt kierowania diecezją przez dwie trudne powojenne dekady, ale przede wszystkim z racji przewodniczenia Episkopatowi podczas uwięzienia Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego w latach 1953–1956. W tym czasie hierarcha współuczestniczył i współkształtował relacje Kościoła katolickiego z komunistycznym aparatem władzy. Był głównym, pierwszoplanowym bohaterem „czasu zmagania i trudnych wybo-

¹ Ogólny zarys dziejów archidiecezji znajdziemy w publikacji: A. Ziółkowska, *Diecezja łódzka i jej biskupi w świetle dokumentów*, Łódź 1987; M. Budziarek, *Łódź Piotrowa. Krótka historia Kościoła w Łodzi*, Łódź 2005; *Historia Kościoła łódzkiego. Wydarzenia, dokumenty, ilustracje*, oprac. K. Dąbrowski, Łódź 2012. Bardziej szczegółowy rys dają książki: M. Przybysz, *Kościół rzymskokatolicki w Łodzi w latach 1945–1956*, Łódź 2007; także, *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945–1989*, Łódź 2008.

rów”, ponosił jednocześnie odpowiedzialność za losy wiary, kultury i tożsamości katolickiej Polaków².

Niniejszy artykuł otwiera cykl poświęcony biskupowi Michałowi Klepaczowi, jego zaangażowaniu w prace Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych. Tryptyk obejmować będzie: wprowadzenie biograficzno-problemowe (część I); działalność na forum Konferencji Plenarnej oraz Komisji Głównej Episkopatu Polski (część II); działalność na forum komisji specjalistycznych Episkopatu Polski (część III). Warto podkreślić, że dotychczas nie podjęto całościowego, szczegółowego omówienia tego zagadnienia³. Teksty przedstawiające działalność ordynariusza łódzkiego są kontynuacją podjętych w ostatnich latach badań dotyczących czołowych hierarchów Kościoła katolickiego w Polsce w okresie PRL: Karola Wojtyły⁴, Bolesława Kominka⁵,

² Podstawowe znaczenie do poznania dziejów Kościoła katolickiego w latach 1953–1956 ma wciąż praca: B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.

³ Do najważniejszych prac zwartych i artykułowych poświęconych osobie tego hierarchy oraz jego działalności pasterskiej zaliczyć należy: *Humanista – Biskup Michał Klepacz (1893–1967)*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 1, red. B. Bejze, Warszawa 1967; M. J. Kononowicz, *Biskup Michał – prolegomena do portretu*, Warszawa 1968; *W kierunku chrześcijańskiej kultury. W 10. rocznicę śmierci Biskupa Michała Klepacza*, red. B. Bejze, Warszawa 1977; A. Ziółkowska, *Diecezja łódzka i jej biskupi*, Łódź 1987; K. Dąbrowski, *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873–1965. Życie i działalność*, wyd. 1 – Łódź 1990, wyd. 2 – Łódź 2015; K. Gruczyński, *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993. W 1993 r. osobie Michała Klepacza poświęcony został monograficzny numer 2 Łódzkich Studiów Teologicznych. Znalazło się w nim kilkanaście tekstów, m.in.: T. Krahel, *Działalność ks. prof. Michała Klepacza w Wilnie i Białymstoku*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 1993, t. 2, 11–19; Sz.W. Ślaga, *O doktoracie „honoris causa” biskupa Michała Klepacza*, 21–25; A. Just, *Michała Klepacza ideały wychowawcze*, 93–125; S. Skobel, *Biskup Michał Klepacz – pasterz cierpliwego dialogu. Przyczynek do analizy watykańskich konferencji radiowych*, 135–141; S. Grad, *Działalność biskupa Michała Klepacza jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Omówienie źródeł z Archiwum Prymasowskiego*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 1993, t. 2, 209–220. W kolejnych latach problematyka podejmowana była – w różnym zakresie – w publikacjach: F. Stopniak, *Michał Klepacz*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu polskiego*, t. 3, Lublin 1994, 25–26; E. Gigilewicz, *Klepacz Michał bp*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IX, Lublin 2002, kol. 123–125; *Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, red. J. Wróbel, L. Próchniak, Warszawa 2005; S. Grad, *Biskup Michał Klepacz (1893–1967) – zarys biografii*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 2007, t. 16, 69–87; E. Wieczorek, *Działalność pedagogiczna biskupa Michała Klepacza*, Łódź 2007; B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008; M. Przybysz, *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupiej w Łodzi w latach 1945–1967*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, 155–180; J. Klechta, *Biskup Michał Klepacz w dokumentach bezpieki*, Łódź 2012; M. Przybysz, M. Saran, *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, 161–191;

⁴ M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, *Przegląd Zachodni* 3(2018), 197–232; tamże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, *Studia Salvatoriana Polonica* 12(2018), 275–321; tamże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, *Studia Pastoralne* 15(2019), 13–57; tamże, *Karol Wojtyła jako członek Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w latach 1958–1978*, w: *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, red. R. Łatka, Warszawa 2020, 139–176.

⁵ M. Białkowski, *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działal-*

Antoniego Baraniaka SDB⁶ i Stefana Wyszyńskiego⁷. Podstawą źródłową były niepublikowane dotąd materiały archiwalne znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie (zespół: Acta Hlondiana, w opracowaniu ks. Stanisława Kosińskiego SDB, oraz Stefan Wyszyński, *Pro memoria*) oraz w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim (zespół: Sekretariat Prymasa Polski, działy: Episkopat Polski oraz Watykan). Wśród archiwaliów warszawskich – znajdujących się w zespole Sekretariatu Prymasa Polski – szczególną wartość miały kolekcje dokumentów: Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski, Protokoły Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, akta Komisji Studiów oraz Komisji Szkolnej Episkopatu Polski. Uzupełnieniem opracowania była literatura przedmiotu.

2. ZARYS PRACY DUSZPASTERSKIEJ, DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ I SPOŁECZNEJ MICHAŁA KLEPACZA DO OBJĘCIA RZĄDÓW W DIECEZJI ŁÓDZKIEJ W 1947 R.

Michał Klepacz urodził się 23 lipca 1897 r. we wsi Wola, leżącej na przedmieściach Warszawy, włączonej w jej granice w 1916 r. Mimo że pochodził z ubogiej rodziny niepiśmiennego robotnika sezonowego, dzięki swojej wielkiej determinacji w 1910 r. ukończył warszawskie IV Gimnazjum Klasyczne⁸. W tym samym roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Kielcach. Wybuch I wojny światowej spowodował przerwę w przygotowaniach do kapłaństwa, która ostatecznie, szczęśliwie została zakończona w 1915 r. decyzją o wyjeździe do Petersburga⁹. Odtąd kleryk Michał Klepacz kontynuował studia w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej¹⁰. Z rąk ówczesnego sufragana mohylewskiego biskupa Jana Cieplaka 2 czerwca 1916 r. otrzymał święcenia kapłańskie¹¹. Przewrót bolszewickiej

ność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974), Przegląd Zachodni 3(2019), 89–128; tamże, *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, Studia Salvatoriana Polonica 13(2019), 155–204; tamże, *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, Studia Pastoralne, 2020, nr 16, 164–212; tamże, *Wkład Bolesława Kominka w prace Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, w: *Kardynał Bolesław Kominek, biskup, dyplomata, wizjoner*, red. W. Kucharski, R. Łatka, Wrocław 2020, 213–267.

⁶ M. Białkowski, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski, nr 14 (2019), 121–158; tamże, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, Studia Salvatoriana Polonica, t. 14, 2020, 95–133; tamże, *Działalność Antoniego Baraniaka SDB na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1951–1977)*, Studia Pelplińskie, 2020, r. 54, 47–86.

⁷ M. Białkowski, *Udział Stefana Wyszyńskiego w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w okresie posługi prymasowskiej (1948–1981)*, [w druku].

⁸ M. Gruczyński, dz.cyt., 16–19.

⁹ S. Grad, *Biskup Michał Klepacz...*, art.cyt., 69–70.

¹⁰ Szerzej zob. I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007.

¹¹ J. Klechta, dz.cyt., 7.

Rosji i wiążąca się z nim decyzja o zamknięciu uczelni kościelnej spowodowały konieczność sfinalizowania studiów teologiczno-biblijnych do czerwca 1918 r. W terminie tym ukończył je również ks. Michał Klepacz, który w kwietniu 1918 r. uzyskał stopień kandydata świętej teologii. Latem 1918 r. powrócił do kraju i został mianowany sekretarzem generalnym Związku Młodzieży Katolickiej Diecezji Kieleckiej¹². Utworzenie – na bazie kadry naukowej petersburskiej Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i inauguracja jego działalności 9 grudnia 1918 r. były impulsem do podjęcia starań o kontynuację studiów. W styczniu 1919 r. ks. Michał Klepacz rozpoczął naukę, a już w lipcu obronił – napisaną pod kierunkiem ks. prof. Idziego Radziszewskiego – pracę magisterską¹³. Wkrótce po śmierci swojego mentora – w 1922 r. – rozpoczął przygotowania do otwarcia przewodu doktorskiego. Swoją plan zrealizował dopiero dziesięć lat później – 26 października 1932 r. Wcześniejsza próba zdania egzaminów doktorskich na Uniwersytecie Jagiellońskim zakończyła się w czerwcu 1926 r. niepowodzeniem¹⁴.

Obok intensywnej pracy naukowej ks. Michał Klepacz sumiennie wykonywał powierzone mu liczne obowiązki duszpasterskie. Znaczną część czasu pochłaniały mu obowiązki profesora kieleckiego Seminarium Duchownego, działalność publicystyczna oraz zaangażowanie w działalność Towarzystwa Szkoły Katolickiej w Kielcach. W tej ostatniej instytucji – od 1927 r. – sprawnie zarządzał finansami i nadzorował całość spraw gospodarczych. Dodatkowo od 1926 r. pełnił funkcję kapelana pomocniczego w duszpasterstwie wojskowym w garnizonie kieleckim¹⁵.

Ciekawym doświadczeniem pastoralnym było powierzenie mu przez Prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda misji kapelana okrętowego na statku pasażerskim MS „Kościuszkę”, na którym odbył w maju i czerwcu 1931 r. rejs z Gdyni do Stanów Zjednoczonych i z powrotem¹⁶. Należał również do grona aktywnych kapłanów – radiowców, często głosząc kazania na falach radiowych. Wygłaszanie homilii radiowych kontynuował w okresie wileńskim, najczęściej podczas transmisji prowadzonych z archikatedry św. Stanisława Biskupa lub z Kaplicy Ostrobramskiej. Zebrane w jednym tomie, obejmującym lata 1937–1939, były przygotowywane do druku.

Jak już wspomniano, mimo starań podejmowanych w latach dwudziestych XX w., ks. Michałowi Klepaczowi nie udało się uzyskać stopnia doktora. Pasja naukowa nie opuszczała go jednak, skoro jesienią 1932 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim obronił rozprawę doktorską zatytułowaną: „Idea Boga w historiozofii Augusta hr. Cieszkowskiego na tle ówczesnych prądów umysłowych”¹⁷. Blisko trzy lata trwały starania o objęcie Katedry Filozofii Chrześcijańskiej, mimo podjętej jeszcze 16 listopada 1933 r. przez Radę Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie uchwały o powołaniu ks. Michała Klepacza na stanowi-

¹² E. Gigilewicz, *Klepacz Michał bp*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IX, Lublin 2002, kol. 123.

¹³ M. Gruczyński, dz.cyt., 25–26.

¹⁴ S. Grad, *Biskup Michał Klepacz...*, art.cyt., 71–72.

¹⁵ J. Klechta, dz.cyt., 10.

¹⁶ M. Gruczyński, dz.cyt., 30–31.

¹⁷ S. Grad, *Biskup Michał Klepacz...*, art.cyt., 72.

sko profesora nadzwyczajnego¹⁸. Wiązało się to z problemami formalno-prawnymi, m.in. kwestionowaniem przez władze państwowe prawa do nadawania przez Katolicki Uniwersytet Lubelski stopnia doktora oraz brakiem habilitacji u kandydata. Dopiero jesienią 1936 r. zapadły korzystne decyzje i 15 grudnia tego roku prezydent RP Ignacy Mościcki podpisał akt nominacji na stanowisko profesora nadzwyczajnego filozofii chrześcijańskiej¹⁹.

Ponieważ nowy profesor nadzwyczajny zdecydował przenieść się do Wilna dopiero od nowego roku akademickiego, okres jego pracy naukowo-dydaktycznej na Uniwersytecie Stefana Batorego trwał stosunkowo krótko, tylko od września 1937 r. do 15 grudnia 1939 r. Wykłady prowadził głównie z zakresu apologetyki, historii filozofii, współczesnej kultury i literatury, a także seminarium filozoficzne. Zdążył podjąć również obowiązki wykraczające poza ramy ściśle uniwersyteckie. Jeszcze w 1937 r. został moderatorem wileńskiej Sodalicji Mariańskiej Akademickiej²⁰.

Wybuch II wojny światowej diametralnie zmienił sytuację życiową naukowca. Napaść Związku Sowieckiego na Polskę 17 września 1939 r. przesądziła losy Wilna i jego mieszkańców. W ostatnich dniach października 1939 r. Sowieci przekazali miasto i jego okolice Litwinom²¹. Nowe władze utrudniały działalność uniwersytetu, usunęły większość pracowników naukowych i postanowiły zastąpić wykładowy język polski językiem litewskim. Wcześniej w październiku 1939 r. – jeszcze w okresie okupacji sowieckiej – ks. Michał Klepacz został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego Uniwersytetu Stefana Batorego oraz wybrany dziekanem Wydziału Teologicznego²². Było to wyraźne docenienie jego dorobku naukowego oraz zdolności organizacyjnych, szczególnie ważnych w niełatwym wojennym czasie.

Rządy litewskie w Wilnie doprowadziły ostatecznie do zamknięcia uczelni, co formalnie nastąpiło 15 grudnia 1939 r.²³ Zajęcia były jednak kontynuowane w formie konspiracyjnej, a sam Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego znalazł schronienie w gmachu Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Wilnie. Przez ponad dwa lata, aż do początku marca 1942 r., prowadzono w nim wykłady i zajęcia mimo coraz trudniejszej sytuacji lokalowej²⁴.

Trwająca od końca czerwca 1941 r. niemiecka okupacja Wilna była dla ks. Michała Klepacza czasem doświadczenia więziennego i obozowego. Aresztowany 3 marca 1942 r. wraz z innymi polskimi księżmi profesorami oraz klerykami przebywał początkowo w więzieniu na wileńskich Łukiszkach²⁵. Od 19 marca 1942 r.

¹⁸ T. Krahel, art.cyt., 11–12.

¹⁹ T. Czyżewski, *Wileńskie środowisko filozoficzne*, Przegląd Filozoficzny 1948, nr 1–3, 37–41.

²⁰ M. Gruczyński, dz.cyt., 39.

²¹ L. Tomaszewski, *Kronika Wileńska 1939–1941*, Warszawa 1990, 38–39.

²² T. Krahel, art.cyt., 13.

²³ S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jalbrzykowskim Arcybiskupie Metropolicie Wileńskim spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015, 206.

²⁴ J. Klechta, dz.cyt., 15–16.

²⁵ L. Tomaszewski, *Kronika Wileńska 1941–1945. Z dziejów polskiego państwa podziemnego*, Warszawa 1992, 181.

osadzony był w budynku litewskiego Seminarium Duchownego w Wyłkowyszkach, a stamtąd 17 października tego samego roku przewieziono go do majątku w Szałtupiu, gdzie urządzono niemiecki obóz pracy. Surowy rygor, głód i przymuszanie do ciężkich prac były rzeczywistością, która trwała do 3 grudnia 1942 r.²⁶. Kolejne etapy wojennej gehenny ks. Michała Klepacza wyznaczało więzienie w Kownie, skąd 16 stycznia 1943 r. został przewieziony do obozu w Prowieniszkach. Przyszły ordynariusz łódzki przebywał w nim do 26 lipca 1943 r. Następnie osadzony został w majątku Pamierzy, by ostatecznie powrócić 4 marca 1944 r. do obozu w Szałtupiu. Tam właśnie – wobec ewakuacji wojsk niemieckich – nadarzyła się możliwość ucieczki, co nastąpiło 16 lipca 1944 r. Po kilku dniach tułaczki i ukrywania się ks. Michał Klepacz 4 sierpnia 1944 r. powrócił do Wilna²⁷.

Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne, mimo braku zgody władz sowieckich, wznowiło działalność 1 października 1944 r. Nie udało się natomiast reaktywować Uniwersytetu Stefana Batorego, choć utrzymano – również poza władzami sowieckimi – istnienie Wydziału Teologicznego. Miało to niebagatelne znaczenie, gdy Sowieci – w ramach represji wobec ludności polskiej zamieszkującej Wilno i Wileńszczyznę – 20 lutego 1945 r. zamknęli Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne²⁸.

Nieuchronność zmian politycznych, w tym utraty przez Polskę Kresów Wschodnich, spowodowała podjęcie przez arcybiskupa wileńskiego Romualda Jałbrzykowskiego radykalnych, a zarazem bolesnych rozwiązań²⁹. Opuszczenie Wilna i tymczasowe przeniesienie siedziby arcybiskupiej, kurii, kapituły, sądu oraz wyższego seminarium do Białegostoku – największego miasta położonego na skrawku archidiecezji pozostawionej Polsce – dawało szansę na zachowanie ciągłości istnienia archidiecezji, jej centralnych organów i struktur³⁰. Zasadniczy transport urzędników kurialnych i majątku ruchomego dotarł do Białegostoku 30 kwietnia 1945 r. Wraz z urzędami metropolii wileńskiej przeniesiono wówczas Seminarium Duchowne oraz Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego. Otwarcie Seminarium nastąpiło już 8 maja 1945 r.³¹ Wykład inauguracyjny – 24 maja tego samego roku – wygłosił dziekan ks. prof. Michał Klepacz³². W kolejnych

²⁶ T. Krahel, art.cyt., 16.

²⁷ M. Gruczyński, dz.cyt., 43.

²⁸ T. Krahel, art.cyt., 17.

²⁹ O zmianach struktury administracyjnej Kościoła katolickiego w Polsce, w szczególności po zakończeniu drugiej wojny światowej, pisali: B. Kumor, *Rozwój organizacji metropolitalnej i diecezjalnej na historycznych ziemiach polskich (1000–1992)*, Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 1997, t. 4, 213–221; W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Rzymskokatolicka organizacja kościelna na ziemiach polskich*, Warszawa 2007; tamże, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa–Olsztyn 2011; E. Klima, *Struktury Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica 11:2011, 45–77; S. Wilk, *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, red. J. Walkusz, Lublin 2013, 129–144.

³⁰ S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze...*, dz.cyt., 260–263.

³¹ Tamże, 289.

³² J. Klechta, dz.cyt., 17.

latach, przyszły ordynariusz łódzki, z dużym zaangażowaniem prowadził wykłady z teologii dogmatycznej, ontologii, pedagogiki, apologetyki. Ponadto powołany został na sędziego Sądu Arcybiskupiego, udzielał się duszpastersko w kościele św. Wojciecha w Białymstoku³³. Był także inspiratorem działań zmierzających do włączenia Wydziału Teologicznego w struktury nowo powstałego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, wprost odwołującego się do tradycji wileńskiej Alma Mater³⁴.

Na tym etapie życia zastała ks. Michała Klepacza decyzja Piusa XII powierzenia mu diecezji łódzkiej. Bulla nominacyjna wystawiona została 20 grudnia 1946 r.³⁵. Prekonizacja nastąpiła 15 stycznia 1947 r. Nowy biskup objął władzę w diecezji 2 marca 1947 r. poprzez swojego delegata ks. prof. Aleksandra Mościckiego podczas posiedzenia Kapituły Katedralnej Łódzkiej. Nominacja biskupia wymagała również uporządkowania spraw naukowych, w tym zwolnienia z czasochłonnych obowiązków dziekańskich. Na stanowisku tym 12 marca 1947 r. zastąpił go dawny rektor Uniwersytetu Stefana Batorego ks. prof. Czesław Falkowski³⁶. Akcentując swoje przywiązanie do archidiecezji wileńskiej, na miejsce konsekracji biskupiej wybrał kościół farny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku. Świątynia ta od 1945 r. pełniła funkcję prokatedry archidiecezji wileńskiej³⁷. Sakry biskupiej udzielił mu Prymas Polski kardynał August Hlond, a współkonsekratorami byli metropolita wileński arcybiskup Romuald Jałbrzykowski, ordynariusz kielecki biskup Czesław Kaczmarek, ordynariusz siedlecki biskup Ignacy Świrski oraz sufragan kielecki biskup Franciszek Sonik. Uroczystość święceń biskupich odbyła się 13 kwietnia 1947 r., a ingres do katedry łódzkiej pw. Stanisława Kostki nastąpił tydzień później³⁸.

Warto w tym miejscu dodać pewną uwagę. Po zakończeniu II wojny światowej ks. Michał Klepacz nie był jedynym biskupem wywodzącym się z wileńskiego środowiska naukowego, obejmującego Uniwersytet Stefana Batorego oraz Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne. Do grona obdarzonych sakrą biskupią kolejno dołączyli: Ignacy Świrski w 1946 r., Władysław Suszyński w 1948 r., Czesław Falkowski w 1949 r. oraz Aleksander Mościcki w 1952 r.³⁹.

³³ S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze...*, dz.cyt., 261, 266.

³⁴ J. Bagrowicz, *Tym, których spotkałem. Zapiski wspomnienia z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, Toruń 2020, 114–118.

³⁵ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, 103.

³⁶ S. Hołodok, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Białymstoku (1945–1951)*, Studia Teologiczne 1992, t. 10, 127–128.

³⁷ M. Gruczyński, dz.cyt., 47–48.

³⁸ S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze...*, dz.cyt., 267–268.

³⁹ Zob. krytyczne i wysoce polemiczne uwagi na temat poszczególnych dostojników zawarte zostały w publikacji: J. Umiński, *Episkopat Polski z pierwszej połowy XX wieku*, do druku przygotowali, wstępem i przypisami opatrzyli S. Grochowina, J. Sziling, Toruń 2016, 41–42, 44–45.

3. ZARYS POSŁUGI BISKUPIEJ MICHAŁA KLEPACZA W DIECEZJI ŁÓDZKIEJ W LATACH 1947–1967

W pierwszych miesiącach rządów biskupa Michała Klepacza ciężącym na wizerunku diecezji problemem była osoba poprzedniego pasterza, od grudnia 1946 r. arcybiskupa tytularnego, Włodzimierza Jasińskiego⁴⁰. Hierarcha ten nie potrafił przeciwstawić się żądaniom władz komunistycznych, a z czasem przyjął wobec przedstawicieli reżimu postawę wręcz ugodową. Nie bez znaczenia był fakt poparcia przez dostojnika wyborów do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r.⁴¹. Formalnie powodem rezygnacji z kierowania diecezją był zły stan zdrowia biskupa, ale wiele do życzenia pozostawiała również formacja kapłańska i kształcenie seminaryjne⁴². Ostatecznie do złożenia prośby o zwolnienie z urzędu ordynariusza skłoniły hierarchę niepowodzenia związane ze staraniami o odzyskanie gmachu Wyższego Seminarium Duchownego⁴³.

Biskup Michał Klepacz obejmował diecezję o specyficznej strukturze społecznej, charakteryzującej się znaczącym odsetkiem ludności robotniczej i wysokim stopniem urbanizacji. Liczba ludności diecezji – w 1946 r. – wynosiła ponad 928 tys. mieszkańców, z czego aż 551 tys. to mieszkańcy Łodzi. W bezpośrednim sąsiedztwie położonych było kilka innych miast, z których największe – Brzeziny, Koluszki, Łask, Pabianice i Zgierz – liczyły od 10 do blisko 41 tys. mieszkańców. Natomiast całą aglomerację łódzką zamieszkiwało ponad 600 tys. osób. Tak więc 2/3 ludności diecezji łódzkiej było mieszkańcami miast, a 1/3 mieszkała na wsi⁴⁴. Uwarunkowania społeczne i środowiskowe miały znaczący wpływ na kondycję Kościoła łódzkiego, począwszy od liczebności duchowieństwa diecezjalnego. O ile w 1946 r. na terenie diecezji łódzkiej pracowało tylko 225 kapłanów, to w 1966 r. liczba ta wzrosła do 418⁴⁵. Newralgiczna sprawa budynku Wyższego Seminarium Duchownego, zakończona została sukcesem w grudniu 1947 r. Odzyskanie własności kościelnej pozwoliło lepiej zorganizować studia i przeprowadzić nabór kleryków. W roku akademickim 1952/1953 w łódzkim Seminarium Duchownym kształciło się 115 alumnów, w roku 1953/1954 – 124, a w 1954/1955 – 122. Ponadto od 1947 do 1952 r. funkcjonowało Niższe Seminarium Duchowne, zwane Liceum Diecezjalnym. Mimo że przez dwadzieścia lat rządów biskupa Michała Klepacza święcenia prezbiteratu otrzymało aż 253 diakonów – w skali kraju – tereny diecezji łódzkiej miały wciąż jeden z najniższych wskaźników kapłanów na 10 tys. mieszkańców (poniżej 3,00)⁴⁶.

⁴⁰ K. Dąbrowski, *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873–1965. Życie i działalność*, Łódź 2015, 215–219.

⁴¹ M. Przybysz, *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupiej w Łodzi w latach 1945–1967*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, 158–159.

⁴² J. Umiński, dz.cyt., 37–38.

⁴³ P. Zwoliński, *Sytuacja Kościoła łódzkiego w pierwszych latach po II wojnie światowej*, w: *Władze komunistyczne wobec Kościoła...*, dz.cyt., 33–34.

⁴⁴ M. Gruczyński, dz.cyt., 143–144.

⁴⁵ Tamże, 227.

⁴⁶ *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, 135.

Dbałość o rozwój diecezji przejawiała się również w trosce o nowych biskupów sufraganów, najbliższych współpracowników ordynariusza. Podczas urzędowania biskupa Michała Klepacza sakrę biskupią otrzymało trzech kapłanów: Jan Fondaliński 8 września 1957 r., Jan Wawrzyniec Kulik 4 października 1959 r., Bohdan Bejze 1 września 1963 r.⁴⁷

Przebudowie i rozbudowie uległa sieć dekanatów i parafii. Rok po objęciu rządów biskup Michał Klepacz dokonał reorganizacji dekanatów, zwiększając ich liczbę do 16. Kolejna zmiana nastąpiła w 1962 r., coraz większe trudności w zarządzaniu na terenie Łodzi przesądziły o utworzenia w stolicy diecezji czterech dekanatów. Dwa kolejne powstały na prowincji. Łącznie w okresie pasterzowania biskupa Michała Klepacza erygowano sześć dekanatów, zwiększając ich liczbę do 21⁴⁸. Podobnym przeobrażeniom uległa mapa parafii. W 1946 r. na obszarze diecezji łódzkiej było 131 parafii, natomiast w chwili śmierci Pasterza w 1967 r. ich liczba zwiększyła się o kolejnych 15. Sieć parafialna składała się już z 146 samodzielnych placówek duszpasterskich⁴⁹. W latach 1947–1967 na terenie diecezji łódzkiej udało się wznieść sześć nowych kościołów⁵⁰.

Przeobrażeniom społecznym „czerwonej” Łodzi towarzyszyły narodziny „intelektualnej” Łodzi, co związane było z powstaniem wielu uczelni oraz wzrastającym odsetkiem osób z wyższym lub specjalistycznym wykształceniem. Odpowiadając na potrzeby formacji duchowej pracowników szkół wyższych, studentów i szeroko pojętej inteligencji ordynariusz łódzki wspierał rozwijające się jezuickie duszpasterstwo akademickie⁵¹. Jego założycielem i opiekunem – w latach 1945–1950 oraz 1961–1963 – był o. Tomasz Rostworowski SJ⁵². Aresztowany przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa 21 stycznia 1950 r., a następnie skazany na 12 lat więzienia za rzekomą działalność antypaństwową. Jezuita zawdzięczał swoje zwolnienie z więzienia w 1955 r. usilnym staraniom biskupa Michała Klepacza⁵³.

Do znaczących wydarzeń w historii diecezji łódzkiej w okresie rządów biskupa Michała Klepacza zaliczyć należy synody diecezjalne. Co prawda zarówno przeprowadzony w 1948 r., jak i ten w 1958 r. miały charakter przedsoborowy, to nie ulega wątpliwości, że były widocznym znakiem głębokich przemian zachodzących we wspólnocie Kościoła łódzkiego⁵⁴. Zamiar zwołania I Synodu Diecezji Łódz-

⁴⁷ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, 27, 60, 116.

⁴⁸ M. Gruczyński, dz.cyt., 158–159.

⁴⁹ Tamże, 160–164.

⁵⁰ *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990...*, dz.cyt., 205.

⁵¹ T. Rostworowski, *Zaraz po wojnie. Wspomnienia duszpasterza 1945–1956*, Paryż 1986, 58; T. Toborek, *Łódzkie duszpasterstwo akademickie*, w: *Władze komunistyczne wobec Kościoła...*, dz.cyt., 145–154.

⁵² *Rostworowski Tomasz, ks.*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, 578–579.

⁵³ J. Klechta, dz.cyt., 33–34.

⁵⁴ Zob. uwagi dot. synodów w artykule: W. Wójcik, *Synody polskie w latach 1918–1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny* 1970, t. 13/3–4, 127–165.

kiej został ogłoszony przez ordynariusza już 16 maja 1947 r., a więc dwa miesiące po kanonicznym objęciu diecezji. Obradujący 22–23 czerwca 1948 r. Synod rozpoczął się uroczystą sesją w katedrze, po której odbyły się trzy posiedzenia zwyczajne. Poświęcono je na odczytanie oraz debatę nad projektami ustaw synodalnych. Drugiego dnia obrad odczytano i przyjęto uchwały synodalne oraz dokonano zamknięcia Synodu. Zwołany i obradujący dziesięć lat później – 27 czerwca 1958 r. – II Synod Diecezji Łódzkiej podjął zagadnienia wynikające z dynamiki życia oraz warunków społecznych. Zarówno przepisy I, jak i II Synodu Diecezji Łódzkiej, uporządkowały wiele zagadnień związanych z funkcjonowaniem parafii, życiem codziennym duchowieństwa, sprawowaniem sakramentaliów⁵⁵.

Ostatnim ważnym wydarzeniem osobiście koordynowanym przez biskupa Michała Klepacza były przygotowania do Milenium Chrztu Polski w diecezji łódzkiej. Ordynariusz łódzki zapowiedział je 18 grudnia 1966 r. podczas obchodów swojego złotego jubileuszu kapłaństwa i 20. rocznicy prekonizacji biskupiej⁵⁶. Śmierć hierarchy – 27 stycznia 1967 r. – nie pozwoliła mu już w nich uczestniczyć. Centralne uroczystości milenijne diecezji łódzkiej odbyły się w Łodzi i Tumie pod Łęczycą, w scenerii XII-wiecznej, romańskiej kolegiaty NMP i św. Aleksego. Rozpoczęło je nabożeństwo celebrowane 10 czerwca 1967 r. przez arcybiskupa Karola Wojtyłę, a zakończyła dzień później Msza św., podczas której homilię wygłosił kardynał Stefan Wyszyński⁵⁷.

4. ZMIANY STRUKTUR KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH W OKRESIE POSŁUGI BISKUPIEJ MICHAŁA KLEPACZA

Odbywające się regularnie, począwszy od marca 1919 r., posiedzenia plenarne Konferencji Episkopatu Polski przerwał wybuch II wojny światowej. Wznowione zostały wkrótce po jej zakończeniu. Już w czerwcu 1945 r. odbyło się spotkanie hierarchów w Krakowie, a w październiku tego samego roku na Jasnej Górze⁵⁸. Podczas tego drugiego spotkania biskupi utworzyli Komisję Główną, która miała kompetencje zbliżone do przedwojennego Komitetu Biskupów, a więc stanowiła prezydium Episkopatu⁵⁹.

Kardynał Stefan Wyszyński przywołał prace Episkopatu w latach bezpośrednio poprzedzających jego uwięzienie, podczas historycznego wystąpienia wygłoszonego w łódzkim Wyższym Seminarium Duchownym 6 listopada 1956 r. Była to jednocześnie publiczna deklaracja pełnego zaufania, jakim darzył osobę biskupa Michała

⁵⁵ M. Gruczyński, dz.cyt., 238–247.

⁵⁶ Tamże, 58.

⁵⁷ K. Lesiakowski, *Obchody milenijne w diecezji łódzkiej 1966–1967*, w: *Władze komunistyczne wobec Kościoła...*, dz.cyt., 167 i n.

⁵⁸ J. Pietrzak, *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 1, Poznań 2009, 86, 93.

⁵⁹ AAG, Acta Hlondiana, oprac. S. Kosiński, Protokół Konferencji Episkopatu Polskiego odbytej dnia 3–4 października 1945 r. w Częstochowie, Częstochowa, 3–4 X 1945 r.; T.P. Zakrzewski, *Wspomnienia*, wydał i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016, 317–318.

Klepacza. Prymas Polski podkreślił wówczas wyraźnie znaczenie ich współpracy na forum Komisji do Rozmów z Rządem oraz Komisji Głównej Episkopatu Polski:

Nigdy przedtem, przed wojną, w czasach wolności absolutnej Episkopat nie obradował tak często jak w ostatnich czasach. Nigdy konferencje Episkopatu nie przedłużały się po kilka dni, nigdy nie pracowało tyle najrozmaitszych komisji, co w ciągu ostatnich lat. Wśród tych komisji nie mało miejsca zajmowała Komisja dla rozmów z Rządem. Pracowała ona najściślejzym zespoleniu ze mną, pod moim kierownictwem i prowadziła długie, uciążliwe rozmowy, nie zawsze skuteczne, z przedstawicielami władz. Na czele Episkopatu stała Komisja Główna, która kilkanaście razy do roku odbywała pod naszym kierownictwem nie kończące się narady. W tej ciężkiej pracy Episkopat niesłychanie się zespolił.

Mieliśmy więc prace podzielone i ściśle określone. Tego bowiem wymagała sytuacja: koordynacji i zespolenia. Prace, którym musiałem przewodniczyć, stykały mnie szczególnie blisko z Arcypasterzem Łódzkim. Biskup Michał był moim najczęstszym gościem z tytułu swoich obowiązków i z tytułu naszego współżycia i współpracy. Prawie wszystko robiliśmy razem. Razem przygotowywaliśmy materiały do rozmów na Komisjach Mieszanych. Po zakończeniu ich wspólnie podsumowywaliśmy rezultaty. Razem jeździliśmy do Rzymu i razem stamtąd wracaliśmy po wspólnych rozmowach z Ojcem Świętym i z przedstawicielami Stolicy Apostolskiej⁶⁰.

Do pełnego wyjaśnienia mechanizmów funkcjonowania polskiego Episkopatu warto dodać, że pracom Konferencji Episkopatu Polski zawsze przewodniczył Prymas Polski. Tylko w zupełnie wyjątkowych sytuacjach funkcję tę przejmował inny dostojnik. Przypomnijmy zatem, że po zakończeniu II wojny światowej funkcje przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski pełnili kolejno: arcybiskup/kardynał Adam Stefan Sapieha (czerwiec–sierpień 1945 r. i październik 1948 r. – kwiecień 1949 r.); kardynał August Hlond (wrzesień 1945 r. – październik 1948 r.); arcybiskup/kardynał Stefan Wyszyński (kwiecień 1949 r. – wrzesień 1953 r. i październik 1956 r. – maj 1981 r.); biskup Michał Klepacz (wrzesień 1953 r. – październik 1956 r.⁶¹); kardynał Franciszek Macharski (maj – lipiec 1981 r.) oraz arcybiskup/kardynał Józef Glemp (lipiec 1981 r. – marzec 2004 r.)⁶².

Prymas Polski jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski kierował również obradami Komisji Głównej Episkopatu Polski. Było to o tyle istotne, że do zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską 15 marca 1969 r. *Statutu Konferencji Episkopatu Polski* biskupi nie mieli konstytutywnego aktu normatywnego⁶³. Działania opierali na przedwojennych tradycjach, wypracowanych wówczas zwyczajach i zasadach pracy. Znaczenie historyczne godności i urzędu Prymasa Polski oraz ogromny autorytet, jakim cieszyli się kardynałowie August Hlond i Stefan Wyszyński, było wzmocnione rozległymi kompetencjami władczymi⁶⁴. Miały one swoje umocowanie w nadzwyczajnych uprawnieniach (*facultates speciales*) nada-

⁶⁰ Przemówienie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Łódź, 6 XI 1956 r., w: J. Klechta, dz.cyt., 118.

⁶¹ B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie interwanowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, 70–92; T.P. Zakrzewski, dz.cyt., 337–340.

⁶² *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019, 205–249.

⁶³ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014, 119–133.

⁶⁴ J. M. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, Prawo Kanoniczne 2013, nr 2 (56), 3–15; M. Stępień, dz.cyt., 25–61; *100-lecie Konferencji Episkopatu...*, dz.cyt., 61–65.

wanych Prymasom Polski – zarazem przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski – przez kolejnych papieży, począwszy od Piusa XII⁶⁵.

W celu pełnej i terminowej realizacji zadań spoczywających na Episkopacie, już w październiku 1945 r., w ramach jego struktury, utworzono pierwsze wyspecjalizowane komisje odpowiedzialne za poszczególne odcinki pracy programowo-formacyjnej Kościoła⁶⁶. Z czasem liczba komisji uległa znacznemu zwiększeniu. W lutym 1957 r., a więc pod koniec dziesiątego roku posługi biskupiej Michała Klepacza, istniało 10 komisji: 1) Główna; 2) Duszpasterstwa (przewodniczący biskup Zdzisław Goliński); 3) Maryjna (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 4) Szkolna (przewodniczący biskup Jan Stepa); 5) Dobroczyńności (przewodniczący arcybiskup Eugeniusz Baziak); 6) Liturgiczna (przewodniczący biskup Tadeusz Zakrzewski); 7) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 8) Prasowa (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 9) Wydawnictw Katolickich (przewodniczący biskup Edmund Nowicki); 10) Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący biskup Zdzisław Goliński)⁶⁷.

Natomiast w listopadzie 1959 r. funkcjonowało już 15 komisji: 1) Główna; 2) Duszpasterstwa (przewodniczący biskup Bolesław Kominek); 3) Maryjna (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 4) Szkolna (przewodniczący biskup Jerzy Stroba); 5) Dobroczyńności (przewodniczący arcybiskup Eugeniusz Baziak); 6) Liturgiczna (przewodniczący biskup Tadeusz Zakrzewski); 7) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 8) Prasowa (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 9) Wydawnictw Katolickich (przewodniczący biskup Edmund Nowicki); 10) Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący biskup Tomasz Wilczyński); 11) Studiów (przewodniczący biskup Michał Klepacz); 12) Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 13) Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący biskup Herbert Bednorz); 14) Soborowa (przewodniczący arcybiskup Antoni Baraniak); 15) „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący biskup Karol Pękała)⁶⁸.

⁶⁵ Zob. coraz pełniejszą i obszerniejszą literaturę na ten temat: S. Wilk, *Nadzwyczajne uprawnień Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda*, *Studia Prymasowskie* 5(2011), 15–27; J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, *Studia Prymasowskie* 5(2011), 29–42; K. Mikołajczuk, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014; K. Śmigiel, *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018; M. Białkowski, *Prymas Stefan Wyszyński jako ordynariusz wiernych obrządku ormiańskiego. Szkic do dziejów religijnych diaspory Ormian polskich w latach 1957–1981*, *Studia Gdańskie* t. XLV, 2019, 149–171; tamże, *Rola Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego jako ordynariusza wiernych obrządku ormiańskiego (1957–1981)*, w: *Scientia magnam laetitiam parat. Studia z historii kultury, społeczeństwa i polityki ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Maliszewskiemu*, red. A. Kucharski, A. Laddach, W. Piasek, Toruń 2020, 533–562; *Uprawnienia wyjątkowe Prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wybór dokumentów 1948–1979*, wybór i oprac. K. Śmigiel, P. Lewandowski, Pelplin 2020.

⁶⁶ M. Stępień, dz.cyt., 30–31.

⁶⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/173, k. 11–13, Komisje biskupie do uzupełnienia, [b.d.].

⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/187, k. 7–10, Komisje uzupełnione, 19 XI 1959 r.

Wiosną 1962 r. – obok Komisji Głównej – pracowało 16 komisji specjalistycznych: 1) Duszpasterstwa (przewodniczący arcybiskup Bolesław Kominek); 2) Maryjna (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński), 3) Katechetyczna (przewodniczący biskup Jerzy Stroba); 4) Dobroczynności (przewodniczący arcybiskup Eugeniusz Baziak); 5) Liturgiczna (przewodniczący biskup Franciszek Jop); 6) KUL (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 7) Prasowa (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 8) Wydawnictw Katolickich (przewodniczący biskup Edmund Nowicki); 9) Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący biskup Jerzy Modzelewski); 10) Studiów (przewodniczący biskup Michał Klepacz); 11) Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński); 12) Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący biskup Herbert Bednorz); 13) Soboru Powszechnego (przewodniczący arcybiskup Antoni Baraniak); 14) „Księżówki” (przewodniczący biskup Karol Pękała); 15) Spraw Trzeźwości (przewodniczący biskup Henryk Strąkowski); 16) Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący biskup Kazimierz Józef Kowalski)⁶⁹. Warto zwrócić uwagę na wyraźnie dominującą w Episkopacie rolę kardynała Stefana Wyszyńskiego, który oprócz kierowania Komisją Główną, przewodniczył aż czterem komisjom specjalistycznym: Maryjnej, KUL, Prasowej oraz Instytucji Polskich w Rzymie. Podczas ostatniej reorganizacji komisji Episkopatu przeprowadzonej za życia biskupa Michała Klepacza – 9 kwietnia 1965 r. – do istniejących 17 dodano wówczas dwie kolejne komisje: 18) Powołań (przewodniczący biskup Stefan Bareła) oraz 19) Emigracji (przewodniczący kardynał Stefan Wyszyński). Natomiast w ramach Komisji Duszpasterstwa wyodrębniono Podkomisję Duszpasterstwa Duszpasterzy (przewodniczący biskup Jerzy Modzelewski) i Podkomisję Rodzinną (przewodniczący biskup Wilhelm Pluta)⁷⁰.

Podsumowując tę część naszych rozważań, wskazać należy, że po powrocie na stolicę arcybiskupie i wznowieniu przez kardynała Stefana Wyszyńskiego jesienią 1956 r. posługi prymasowskiej, wśród najważniejszych obszarów działań Episkopatu należy wymienić: 1) aktywność pastoralną, która wyrażała się poprzez tworzenie całościowych, spójnych programów duszpasterskich, realizowanych we wszystkich diecezjach oraz w ramach duszpasterstw obejmujących grupy społeczne, stanowe bądź zawodowe; 2) stosunki z władzami komunistycznymi; 3) kontakty ze Stolicą Apostolską; 4) stosunki z zagranicznymi Konferencjami Episkopatów; 5) relacje ze środowiskami katolików świeckich; 6) organizację struktur kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 7) odnowę liturgii oraz studiów biblijnych; 8) działalność edukacyjną; 9) działalność wydawniczą; 10) pracę charytatywną⁷¹. Większość tej aktywności koordynowały prace komisji specjalistycznych, a biskup Michał Klepacz należał do grona najbardziej aktywnych, twórczych, niestrudzonych ich uczestników. Działalność ta zostanie zaprezentowana w kolejnych częściach cyklu.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 118–123, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14–15 III 1962 r.

⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/216, k. 23–25, Protokół 87. KPEP, Warszawa, 9 IV 1965 r.

⁷¹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019, 158–159.

5. PODSUMOWANIE

Życie i działalność biskupa Michała Klepacza ukazują nam złożone losy wybitnego przedstawiciela polskiego Episkopatu. Sakrę biskupią poprzedziła bogata działalność naukowa i społeczna, naznaczona wyteżoną pracą, wieloma trudnościami i cierpieniem lat II wojny światowej. Objęcie rządów w diecezji łódzkiej wiązało się z uregulowaniem relacji z władzami państwowymi, odnową formacji kapłańskiej, reorganizacją i rozbudową struktur kościelnych. Na pontyfikat biskupa Michała Klepacza wpłynęło ponadto zwołanie dwóch synodów diecezjalnych oraz aktywny udział w ogólnopolskich programach duszpasterskich.

W dalszej części rozważań zarysowano kształt prawno-strukturalny Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych, akcentując uwagę na obecności w tych gremiach biskupa Michała Klepacza. Podkreślono ponadto znaczenie urzędu Prymasa Polski – pełniącego jednocześnie funkcję przewodniczącego Konferencji Plenarnej i Komisji Głównej Episkopatu Polski.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

AAG, Acta Hlondiana, oprac. S. Kosiński, Protokół Konferencji Episkopatu Polskiego odbytej dnia 3–4 października 1945 r. w Częstochowie, Częstochowa, 3–4 X 1945 r.

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/173, k. 11–13, Komisje biskupie do uzupełnienia, [b. d.].

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/187, k. 7–10, Komisje uzupełnione, 19 XI 1959 r.

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 118–123, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14–15 III 1962 r.

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/216, k. 23–25, Protokół 87. KPEP, Warszawa, 9 IV 1965 r.

2. Źródła drukowane

Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019.

Czyżewski S., *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jalbrzykowskim Arcybiskupie Metropolicie Wileńskim spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015.

Klechta J., *Biskup Michał Klepacz w dokumentach bezpieki*, Łódź 2012.

Rostworowski T., *Zaraz po wojnie. Wspomnienia duszpasterza 1945–1956*, Paryż 1986.

Uprawnienia wyjątkowe prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wybór dokumentów 1948–1979, wybór i oprac. K. Śmigiel, P. Lewandowski, Pelplin 2020.

Zakrzewski T. P., *Wspomnienia*, wydał i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016.

3. Literatura

Bagrowicz J., *Tym, których spotkałem. Zapiski wspomnienia z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, Toruń 2020.

Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, Przegląd Zachodni 3(2018), 197–232.

- Białkowski M., *Działalność Antoniego Baraniaka SDB na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1951–1977)*, Studia Pelplińskie, 2020, r. 54, 47–86.
- Białkowski M., *Karol Wojtyła jako członek Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w latach 1958–1978*, w: *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, red. R. Łatka, Warszawa 2020, 139–176.
- Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński jako ordynariusz wiernych obrządku ormiańskiego. Szkic do dziejów religijnych diaspory Ormian polskich w latach 1957–1981*, Studia Gdańskie t. XLV, 2019, 149–171.
- Białkowski M., *Rola Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego jako ordynariusza wiernych obrządku ormiańskiego (1957–1981)*, w: *Scientia magnam laetitiam parat. Studia z historii kultury, społeczeństwa i polityki ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Maliszewskiemu*, red. A. Kucharski, A. Laddach, W. Piasek, Toruń 2020, 533–562.
- Białkowski M., *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działalność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974)*, Przegląd Zachodni 3(2019), 89–128.
- Białkowski M., *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski, nr 14 (2019), 121–158.
- Białkowski M., *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, Studia Salvatoriana Polonica, t. 14, 2020, 95–133.
- Białkowski M., *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, Studia Pastoralne, 2020, nr 16, 164–212.
- Białkowski M., *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, Studia Salvatoriana Polonica 13(2019), 155–204.
- Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, Studia Pastoralne 15(2019), 13–57.
- Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, Studia Salvatoriana Polonica 12(2018), 275–321.
- Białkowski M., *Udział Stefana Wyszyńskiego w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w okresie posługi prymasowskiej (1948–1981)*, [w druku].
- Białkowski M., *Wkład Bolesława Kominka w prace Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, w: *Kardynał Bolesław Kominek, biskup, dyplomata, wizjoner*, red. W. Kucharski, R. Łatka, Wrocław 2020, 213–267.
- Budziarek M., *Łódź Piotrowa. Krótka historia Kościoła w Łodzi*, Łódź 2005.
- Czyżewski T., *Wileńskie środowisko filozoficzne*, Przegląd Filozoficzny 1948, nr 1–3, 37–41.
- Dąbrowski K., *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873–1965. Życie i działalność*, wyd. 1 – Łódź 1990, wyd. 2 – Łódź 2015.
- Dyduch J. M., *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, Prawo Kanoniczne 2013, nr 2 (56), 3–15.
- Gigilewicz E., *Klepacz Michał bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IX, Lublin 2002, kol. 123–125.
- Grad S., *Biskup Michał Klepacz (1893–1967) – zarys biografii*, Łódzkie Studia Teologiczne 2007, t. 16, 69–87.
- Grad S., *Działalność biskupa Michała Klepacza jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Omówienie źródeł z Archiwum Prymasowskiego*, Łódzkie Studia Teologiczne 1993, t. 2, 209–220.
- Gruczyński K., *Biskup Michał Klepacz 1893–1967*, Łódź 1993.
- Historia Kościoła łódzkiego. Wydarzenia. Dokumenty. Ilustracje*, oprac. K. Dąbrowski, Łódź 2012.
- Hołodok S., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Białymstoku (1945–1951)*, Studia Teologiczne 1992, t. 10, 117–136.
- Humanista – Biskup Michał Klepacz (1893–1967)*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 1, red. B. Bejze, Warszawa 1967.
- Jakubowski W., Solarczyk M., *Rzymskokatolicka organizacja kościelna na ziemiach polskich*, Warszawa 2007.

- Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa–Olsztyn 2011.
- Just A., *Michała Klepacza ideały wychowawcze*, Łódzkie Studia Teologiczne 1993, t. 2, 93–125.
- Klima E., *Struktury Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica 11:2011, 45–77.
- Kononowicz M. J., *Biskup Michał – prolegomena do portretu*, Warszawa 1968.
- Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Krahel T., *Działalność ks. prof. Michała Klepacza w Wilnie i Białymstoku*, Łódzkie Studia Teologiczne 1993, t. 2, 11–19.
- Krukowski J., *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, Studia Prymasowskie 5(2011), 29–42.
- Kumor B., *Rozwój organizacji metropolitalnej i diecezjalnej na historycznych ziemiach polskich (1000–1992)*, Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 1997, t. 4, 213–221.
- Lesiakowski K., *Obchody milenijne w diecezji łódzkiej 1966–1967, w: Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, pod red. J. Wróbla i L. Próchniaka, Warszawa 2005, 155–176.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.
- Pietrzak J., *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 1, Poznań 2009.
- Przybysz M., *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupiej w Łodzi w latach 1945–1967*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupiej w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, 155–180.
- Przybysz M., *Kościół rzymskokatolicki w Łodzi w latach 1945–1956*, Łódź 2007.
- Przybysz M., *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945–1989*, Łódź 2008.
- Przybysz M., Saran M., *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, 161–191.
- Rostworowski Tomasz, ks., w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, 578–579.
- Skobel S., *Biskup Michał Klepacz – pasterz cierpliwego dialogu. Przyczynek do analizy watykańskich konferencji radiowych*, Łódzkie Studia Teologiczne 1993, t. 2, 135–141.
- Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014.
- Stopniak F., *Michał Klepacz*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu polskiego*, t. 3, Lublin 1994, 25–26.
- Ślaga Sz. W., *O doktoracie „honoris causa” biskupa Michała Klepacza*, Łódzkie Studia Teologiczne 1993, t. 2, 21–25.
- Toborek T., *Łódzkie duszpasterstwo akademickie, w: Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, pod red. J. Wróbla i L. Próchniaka, Warszawa 2005, 145–154.
- Tomaszewski L., *Kronika Wileńska 1939–1941*, Warszawa 1990.
- Tomaszewski L., *Kronika Wileńska 1941–1945. Z dziejów polskiego państwa podziemnego*, Warszawa 1992.
- Umiński J., *Episkopat Polski z pierwszej połowy XX wieku*, do druku przygotowali, wstępem i przypisami opatrzyli S. Grochowina, J. Sziling, Toruń 2016.
- Wieczorek E., *Działalność pedagogiczna biskupa Michała Klepacza*, Łódź 2007.
- Wilk S., *Nadzwyczajne uprawnienia Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda*, Studia Prymasowskie 5 (2011), 15–27.
- Wilk S., *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, red. J. Walkusz, Lublin 2013, 129–144.
- W kierunku chrześcijańskiej kultury. W 10. rocznicę śmierci Biskupa Michała Klepacza*, red. B. Bejze, Warszawa 1977.

- Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, red. J. Wróbel, L. Próchniak, Warszawa 2005.
- Wodzianowska I., *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007.
- Wójcik W., *Synody polskie w latach 1918–1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Prawo kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny 1970, t. 13/3–4, 127–165.
- Ziółkowska A., *Diecezja łódzka i jej biskupi*, Łódź 1987.
- Ziółkowska A., *Diecezja łódzka i jej biskupi w świetle dokumentów*, Łódź 1987.
- Zwołiński P., *Sytuacja Kościoła łódzkiego w pierwszych latach po II wojnie światowej*, w: *Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, pod red. J. Wróbla i L. Próchniaka, Warszawa 2005, 27–34.
- 100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019.

BISHOP MICHAŁ KLEPACZ AS A MEMBER OF THE EPISCOPATE OF POLAND

PART I. AN INTRODUCTION TO THE BIOGRAPHY AND THE SUBJECT

Summary

This paper, opening a series of publications dedicated to activities of Bishop Michał Klepacz at the Episcopal Conference of Poland, is an introduction to his biography and to the subject. Its first part presents the life and activities of the Bishop. The future Łódź ordinary was born on July 23, 1893, in the village of Wola, a suburb of Warsaw. He was ordained in 1916. He was a graduate of the Roman Catholic Theological Academy in Saint Petersburg and the Catholic University of Lublin, at which he defended his PhD dissertation in 1932. In 1936, he was appointed an Associate Professor of the Christian philosophy at the Stefan Batory University in Vilnius. The years he spent in Vilnius under Soviet, Lithuanian and, again, Soviet occupation, were dedicated to conspirational educational and research activities. During the German occupation in 1942–1944, he was held in prison and in labour camps. Following changes in state borders imposed after the end of the World War II, he was forced to leave Vilnius and settle in Białystok. And it was there where he received his appointment as a bishop of Łódź in 1947. Rev. Michał Klepacz was ordained a bishop on April 13, 1947, and his ingress to the Łódź cathedral took place one week later. During twenty years of his rule as the bishop, the most important events in the life of the Łódź Diocese included regulation of relations with the government, renewal of the priestly formation, reorganisation and development of the Church structures, and convoking of two Diocese Councils in 1948 and 1958. Bishop Michał Klepacz died on January 27, 1967, on a day preceding the millennial celebrations in the Łódź Diocese.

The subsequent part of this work briefly presents the legal and structural basis of the Episcopal Conference of Poland and its specialist committees, focusing in particular on Bishop Michał Klepacz's participation in those bodies. Furthermore, the importance of the office of the Primate of Poland was emphasised, as a person also being a chairman of the Plenary Conference and the Main Committee of the Episcopate of Poland.

Key words: bishop Michał Klepacz, Vilnius Archdiocese, Łódź Diocese, Episcopal Conference of Poland, Primate of Poland

Nota o Autorze

Doktor hab. **Michał BIAŁKOWSKI**, prof. UMK – historyk Kościoła, politolog, regionalista; profesor w Katedrze Bezpieczeństwa Społecznego i Kulturowego na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Prezes Klubu Inteligencji Katolickiej

w Toruniu i sekretarz Porozumienia Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce. Główne obszary badawcze: Kościół katolicki w XX w.; Episkopat Polski w XX w.; życie i działalność kard. Stefana Wyszyńskiego; historia i recepcja Soboru Watykańskiego II; rola katolików świeckich w przeobrażeniach polityczno-społecznych w Europie i w Polsce w XX–XXI w.; opozycja w PRL i państwach bloku wschodniego, relacje między polityką i religią (w szczególności stosunki państwo–Kościół katolicki w Polsce po 1989 r.), dzieje Pomorza i Kujaw.

Kontakt e-mail: bialkowski@umk.pl